

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ
УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ:
УКРАЇНОЗНАВЧИЙ КОНТЕНТ¹

Олена ГАЗІЗОВА

orcid.org/0000-0002-5353-5637

кандидат історичних наук,

завідувачка відділу української філології та освітніх технологій

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: olena.gazizova@ukr.net

Анотація. Розглянуто проблему національно-патріотичного виховання як ключового чинника формування та утвердження української ідентичності в умовах війни. Обґрунтовано значення українознавства як міждисциплінарного знання, що поєднує історичний досвід, духовні цінності та сучасні підходи до виховання в умовах війни. На матеріалах XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів проаналізовано зміст, методи і виховний ефект учнівських досліджень, які охоплюють історію, культуру, мову та сучасні соціокультурні процеси.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, українознавство, національна ідентичність, учнівська молодь, Міжнародний конкурс з українознавства, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Сучасна українська держава переживає найскладніший період у своїй історії – повномасштабну війну, що стала випробуванням не лише для військових і політичних інститутів, але й для духовного та культурного фундаменту нації. В умовах війни особливої ваги набуває проблема утвердження української ідентичності, яка є стрижнем національної єдності та стійкості. У цьому контексті національно-патріотичне виховання постає як провідний чинник формування свідомих, мотивованих, відповідальних громадян, здатних до опору агресору та розбудови держави. Зокрема, у Законі України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у

сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» у статті 9, пункті 4 зазначається, що одним із напрямів громадянсько-патріотичного виховання є формування та утвердження в суспільстві патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови [5].

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» учнем нової української школи є патріот із активною позицією; новатор, здатний змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [9].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходів щодо її реалізації до 2025 року

¹ Стаття написана в рамках виконання прикладної науково-дослідної роботи «Українознавчі практики у сфері утвердження національної ідентичності молоді як чинник консолідації українського суспільства» (№ держреєстрації 0125U002251).

(наказ МОН № 527 від 06.06.2022) метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина, патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності [7].

Серед традиційних форм національно-патріотичного виховання і виховних заходів в закладах загальної середньої освіти називають гурткову науково-дослідницьку роботу, історичне краєзнавство, архівно-пошукову роботу, патріотичні клуби, молодіжну організацію «Пласт», Вахту пам'яті Небесної Сотні, тематичні вечори й літературно-мовні композиції із вшанування пам'яті Великих Українців, утвердження українськомовного виховного простору, День української писемності й мови, День рідної мови, День вишиванки, участь у міжнародних конкурсах з української мови; здійснення творчого пошуку на українськомовній джерельній базі; формування через зміст навчальних предметів особистісних якостей, що засвідчують ціннісне ставлення до Батьківщини [3, с. 11].

Реалізація патріотичних науково-дослідних проектів у закладах освіти в умовах війни відбувається через долучення учнів до проведення досліджень, присвячених історії окупації, опору, героїки захисників. Важливим є проведення всеукраїнських конкурсів наукових робіт із патріотичною тематикою,

онлайн-лекторіїв про війну та історію боротьби українського народу, а також ініціатив на рівні громад: експедиції з фіксації зруйнованої культурної спадщини, історичні реконструкції, цифрові музеї війни.

У цьому контексті особливе значення мають інтелектуальні змагання, що поєднують науково-дослідницьку роботу учнів із практикою патріотичного виховання. Міжнародний конкурс з українознавства, який проводить НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, став унікальною платформою для популяризації українознавства серед школярів. Його XVIII етап (2025) вкотре підтвердив виховний потенціал українознавчих досліджень та засвідчив зростання ролі учнівської молоді у творенні національного культурного простору. Участь у таких дослідженнях сприяє формуванню в учнівської молоді високої національної свідомості, критичного мислення, вміння аналізувати інформацію та протистояти фейкам, почуття громадянської відповідальності, емпатії, співпереживання до постраждалих.

Аналіз джерел і публікацій. Національно-патріотичне виховання розглядається в науковій літературі як система ціннісних орієнтирів і педагогічних практик, спрямованих на формування в особистості любові до Батьківщини, готовності її захищати та працювати задля її розвитку. Теоретичну основу становлять ідеї І. Франка, Т. Шевченка, М. Грушевського, сучасних педагогів і культурологів. Методологія українознавства як наукової дисципліни дає можливість інтегрувати історичні, культурологічні, мовознавчі, літературні та філософські знання, створюючи цілісне уявлення про Україну й українців.

Формування патріотизму є стратегічним завданням української системи освіти, особливо в умовах воєнної агресії російської федерації проти України. Патріотизм у сучасному розумінні включає не лише емоційне ставлення до Батьківщини, але й свідому громадянську позицію, готовність до активної участі у державотворчих процесах. Саме освіта виступає фундаментом для розвитку національної ідентичності та духовної стійкості молоді. Тому проблеми національно-патріотичного виховання мають розглядатися не лише з позицій сьогодення, а й у контексті педагогічної спадщини. В українській педагогічній науці проблема патріотичного виховання має глибоке коріння. Ще у працях Г. Ващенко, С. Русової, К. Ушинського, В. Сухомлинського наголошувалося на значенні національного змісту освіти. Сучасні дослідники (І. Бех, О. Сухомлинська, О. Пометун, К. Журба, Т. Бевз, С. Бойко, І. Грабовська, Г. Лозко, Н. Бондаренко, С. Косянчук) національно-патріотичне виховання визначають як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування в учнівства національної ідентичності й патріотизму, та підкреслюють необхідність інтеграції українознавчих знань у виховний процес як важливої умови збереження національної ідентичності. У світовому контексті ідеї національного виховання перегукуються з концепціями громадянської освіти та культурної пам'яті (Я. Ассман, Б. Андерсон, П. Нора).

У сучасних дослідженнях патріотизм можна розглядати як: по-перше, активну громадянську позицію, яка включає участь у політичному житті країни, захист її інтересів та дотримання законів; по-друге, як глибоке почуття любові

та відданості до своєї батьківщини, що включає гордість за її досягнення, історію та культуру; по-третє, моральний обов'язок кожного громадянина підтримувати і захищати свою країну, сприяти її добробуту та розвитку («патріотизм є центральною моральною чеснотою»); по-четверте, як форму соціальної солідарності, яка об'єднує людей навколо спільних цінностей, ідеалів та традицій; по-п'яте, політичну ідеологію, яка акцентує увагу на національних інтересах та суверенітеті держави [1, с. 68].

Одним із завдань, яке сьогодні стоїть перед українознавством, як, зрештою, і всією українською соціогуманітаристикою, є формування національної ідентичності молодого покоління українців, виховання патріотично налаштованих громадян, здатних у майбутньому взяти на себе відповідальність за Україну [6]. Науково-дослідна діяльність учнів у галузі українознавства в умовах війни має особливе значення, адже допомагає не лише розвивати історичну та культурну свідомість, а й формувати патріотичні цінності, усвідомлення національної ідентичності й активну громадянську позицію, сприяє розвитку в учнів умінь аналізувати, критично оцінювати інформацію, приймати рішення і, що не менш важливо, впроваджувати свої ідеї та знання в реальне життя [4, с. 278].

Мета дослідження полягає в аналізі проблематики і структури українознавчих практик як чинника національно-патріотичного виховання здобувачів освіти у контексті утвердження української ідентичності в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Академік І. Бех відзначає, що національно-патріотичне виховання пов'язується з

образом людини в її національній своєрідності і тяжіє до нього. У цьому процесі важливі такі національні атрибути, як мова людини, її культурно-побутові звичаї, особливості володіння надбаннями народної творчості. Прикметно, що в національно-патріотичному вихованні у внутрішньому плані зростаючої особистості залишається зв'язок його результату з узагальненим образом українців, що міцно заземлює його в межах нації [2, с. 4].

Погоджуємось із думкою Н. Бондаренко, С. Косянчук, що національно-патріотичне виховання в умовах російсько-української війни покликане сформувати в учнів такі якості, як національна самоідентифікація, усвідомлення своєї належності до Нації Героїв – модерного українства, недекларативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до подвигу й самопожертви в ім'я Батьківщини, до виконання свого патріотичного обов'язку, мужність, стійкість, відвага [3, с. 7].

Отже, з огляду на сучасні виклики і загрози необхідною постає розробка українознавчих проєктів, спрямованих на формування та відстоювання ідеї національної єдності українства в умовах війни та післявоєнної відбудови. Компетентнісний потенціал українознавства як окремої галузі знань, так і напрямного вектора сучасного освітнього дискурсу в умовах безпекових загроз сприяє формуванню національної ідентичності молоді з чітко визначеною громадянською позицією. Вироблення та впровадження українознавчого контенту національно-патріотичного виховання в освітній простір України та діаспори підвищить патріотичні настрої в суспільстві, збільшить мобілізаційну готовність молоді

до захисту державного суверенітету [8, с. 185].

З метою формування патріотів-державників з 2007 р. було розпочато реалізацію проєкту «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів». За 18 років в освітньому проєкті представлено більше шести тисяч науково-пошукових учнівських досліджень.

У 2024/2025 навчальному році проводився XVIII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти за для пошуку, підтримки, розвитку інтелектуального і творчого потенціалу обдарованої учнівської молоді на засадах українознавства як цілісної системи освіти і науки відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 12.12.2024 № 1/23385-24 «Про організацію XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти», правил проведення Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.08.2013 № 1228, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 11.09.2013 за № 1567/24099, наказу КНУ імені Тараса Шевченка від 17.03.2025 № 196-32 «Про організацію та проведення у змішаному форматі XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році», враховуючи рішення організаційного комітету XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти від 20.03.2025 (протокол № 04).

За підсумками роботи комісій з перевірки науково-дослідних робіт на підставі рішення журі XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти визначені переможці конкурсу (наказ № 225-32 від 28.03.2025 «Про визначення переможців XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році»).

Варто відзначити, що цьогорічний конкурс з українознавства ознаменувався рекордною кількістю переможців – 409 – з різних куточків України і закордоння. До фінального етапу XVIII конкурсу увійшли учасники з більшості областей України. Найбільш представленими в конкурсі 2025 р. стали Івано-Франківська (82), Волинська (42), Львівська (42), Чернівецька (36), Київська (31), Харківська (28), Хмельницька (23), м. Київ (21), Донецька, Полтавська, Сумська, Запорізька, Дніпропетровська, Одеська, Херсонська, Миколаївська області. Це свідчить про географічне охоплення та популярність українознавчих досліджень у різних регіонах країни. Попри складні умови воєнного часу до конкурсу долучилися школярі навіть із прифронтових територій, що підкреслює його патріотичний зміст.

Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів – 2025

№	Область (країна)	К-ть робіт призерів
1.	Вінницька	2
2.	Волинська	42

3.	Дніпропетровська	14
4.	Донецька	7
5.	Житомирська	8
6.	Закарпатська	3
7.	Запорізька	7
8.	Івано-Франківська	82
9.	Київська	31
10.	м. Київ	21
11.	Кіровоградська	7
12.	Луганська	2
13.	Львівська	42
14.	Миколаївська	3
15.	Одеська	7
16.	Полтавська	13
17.	Рівненська	4
18.	Сумська	9
19.	Тернопільська	2
20.	Харківська	28
21.	Херсонська	1
22.	Хмельницька	23
23.	Черкаська	7
24.	Чернівецька	36
25.	Чернігівська	9
26.	Республіка Молдова	1
Всього робіт переможців		409
		8 кл. – 77
		9 кл. – 111
		10 кл. – 124
		11 кл. – 97
		у т. ч. іноземні – 1

Тематика XVIII конкурсу охоплювала широкий спектр українознавчих проблем. Значну частину становили дослідження, пов'язані з подіями сучасної війни. Наприклад, учні писали роботи на теми: «Волонтерський рух у боротьбі

українців проти російського агресора», «Ідея соборної України як платформа єднання світового українства», «Герої на передовій: шлях відваги та самопожертви», «Відлуння жіночої душі в умовах війни: символи та стилістика в поезії Бородянських авторок» тощо. Ці дослідження свідчать про високу чутливість молоді до актуальних суспільних процесів. Окрім того, чимало робіт присвячувалося класичним темам: творчості українських письменників в умовах війни через призму воєнного досвіду, що висвітлює теми національної ідентичності, боротьби, людських цінностей та пам'яті. Це включає переосмислення творів українських класиків, створення нових праць, що відображають сучасні реалії, а також використання літератури як інструменту для самоусвідомлення та опору, історії української мови як засобу збереження національної ідентичності, традицій календарно-обрядових свят. Інтерес викликали також теми, пов'язані з регіональною культурною спадщиною – від дослідження весільних обрядів різних регіонів України до аналізу символіки козацьких прапорів.

Серед основних напрямів науково-дослідної діяльності учнів у галузі українознавства можна виокремити:

1. Дослідження історії України в контексті національно-визвольної боротьби.
2. Вивчення української мови як основи національної ідентичності.
3. Аналітичні дослідження сучасних подій. Учні беруть участь у створенні аналітичних матеріалів, вивчають та осмислюють наслідки сучасної війни для різних сфер життя: економіки, соціального розвитку, прав людини тощо.
4. Дослідження впливу війни на українську літературу і мистецтво.

5. Залучення до збереження історичної пам'яті.

6. Участь у краєзнавчих дослідженнях.

7. Медіаграмотність і дослідження дезінформації.

8. Дослідження культурної спадщини України.

В освітньо-виховному аспекті участь у конкурсі сприяє формуванню низки важливих компетентностей: дослідницьких (робота з архівами, опитування очевидців, пошук у місцевих музеях); комунікативних (публічний захист роботи, обговорення у науковому середовищі); ціннісних (усвідомлення значення національної пам'яті, почуття гордості за Україну).

Виховний ефект конкурсу проявляється у трьох вимірах:

1) для учнів – розвиток патріотизму, самоповаги, активної громадянської позиції;

2) для вчителів – стимул до методичного оновлення, залучення нових джерел, використання сучасних форм українознавчої освіти;

3) для шкільних колективів – зміцнення єдності, створення атмосфери гордості за досягнення учнів.

Аналіз матеріалів конкурсу дає можливість простежити кілька тенденцій: актуалізація воєнної тематики та вшанування героїв; поєднання особистої та колективної пам'яті (родинні історії в контексті загальнонаціональної боротьби); зростання міждисциплінарності – використання методів соціології, культурології, журналістики; інтеграція сучасних цифрових технологій (створення мультимедійних проєктів, відеоінтерв'ю, віртуальних екскурсій).

Під час війни історія нації стає

живим досвідом, а не просто фактом з підручника. Молодь вчиться оцінювати минуле через призму сучасних подій, що зміцнює її ідентичність. Соціальні мережі та інформаційний простір також впливають на формування національної свідомості. Вони можуть як посилювати, так і послаблювати почуття належності до нації залежно від інформаційних потоків та ціннісного контенту, що споживає молодь.

Наприклад, Вероніка Журман, студентка Державного професійно-технічного навчального закладу «Київське вище професійне училище водного транспорту», у ході дослідження «Використання художніх засобів у текстах публікацій російської пропаганди в українському сегменті багатиформеного клауд-месенджера «Telegram» для впливу на інформаційний простір України» відзначає, що російська пропаганда активно використовує цей канал для поширення деструктивних наративів, спрямованих на маніпуляцію суспільною свідомістю українців. Аналіз тексту публікації колишнього народного депутата Іллі Киви показав, що пропагандистські матеріали базуються на прихованому мовному впливі, який досягається за рахунок використання маніпулятивних прийомів, таких як викривлення фактів, часткове замовчування інформації, емоційне навантаження через художні засоби та формування фейкових новин. Застосування художніх засобів відіграє ключову роль у створенні емоційного впливу на реципієнтів, сприяючи зниженню їхнього критичного мислення. На основі проведеного аналізу дослідницею розроблено рекомендації щодо протидії антиукраїнській пропаганді. Зокрема, запропоновано активізувати роботу

державних і громадських організацій з медіаграмотності населення, посилити інформаційну протидію в Telegram, створюючи контент, що викривляє маніпулятивні техніки та надає об'єктивну інформацію.

Формування національної ідентичності в умовах війни також залежить від особистого досвіду учнівської молоді. Участь у волонтерських ініціативах, допомога армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб – усе це сприяє глибшому усвідомленню власної ролі в суспільстві та належності до нації. Такий досвід не лише зміцнює патріотичні почуття, але й розвиває емпатію, соціальну відповідальність та стійкість. Дарина Тимків, учениця 8 класу Коломийського ліцею № 4 імені Сергія Лисенка, у роботі «Волонтерська відповідь російській агресії: кейс Коломиї» акцентує увагу на тому, що аналіз волонтерської діяльності міста Коломиї дає можливість зрозуміти, як місцеві громади можуть стати потужною опорою держави у період кризи. Це місто є яскравим прикладом того, як громадянська солідарність та ініціативність здатні ефективно протидіяти викликам війни. Юна дослідниця робить висновок, що волонтерська діяльність у Коломиї не лише сприяє фізичному забезпеченню українських військових, але й стає частиною процесу збереження української культурної ідентичності та підтримки морального духу воїнів. Справжній «борщ», приготований волонтерами, став символом української гостинності, традицій та стійкості. Цей аспект дослідження важливий, оскільки він показує, як культура може бути інтегрована в практичну допомогу, підтримуючи моральний дух людей і нагадуючи про рідний дім.

Війна формує новий тип героїзму, який стає зразком для наслідування молоддю. Героїчні вчинки як сучасників, так й історичних постатей надихають та мотивують до активної громадянської позиції. Важливою є також роль медіа в популяризації цих прикладів, оскільки саме вони створюють образ національних героїв і підкреслюють важливість боротьби за свободу. Так, Аліна Якубівська, студентка Київського професійного коледжу мистецтва та технологій сервісу, у роботі «Герої на передовій: шлях відваги та самопожертви» зазначає, що раніше тема армії часто сприймалась як щось далеке, але тепер військові стали основною опорою держави. Захисники України – не просто люди в камуфляжі, а лідери, наставники, новітні легенди. Українці більше не сприйматимуть армію як щось другорядне – після війни обороноздатність країни стане ключовим питанням на державному рівні. Після перемоги країна потребуватиме не меншого героїзму для відновлення економіки, культури та соціальних інституцій.

Учениця 11 класу Комунального закладу «Близнюківський ліцей Близнюківської селищної ради Лозівського району Харківської області» Яна Ковтун, актуалізуючи представлене дослідження «Дорога незламних: історії героїв-воїнів», пише, що «війна триває щодня, щогодини, щосекунди.... Але основний тягар взяли на себе воїни. Саме вони ризикують своїм здоров'ям і життям, своєю жертівністю зберігають незалежність нашої держави, дозволяють нам отримувати освіту, одружуватися, працювати... Тому моя робота саме про них – про воїнів». У висновках юна дослідниця виокремлює значення цієї

тематики для розвитку суспільних наук: «Такий аналіз не лише розширює наше уявлення про перебіг війни, її причини, динаміку та наслідки, а й сприяє кращому розумінню героїзму як соціокультурного феномену. Вивчення цього явища в контексті війни дає змогу виявити його соціально-психологічні аспекти, мотиваційні чинники, цінності та значущість для суспільства, а також його вплив на формування національної ідентичності та збереження історичної пам'яті».

Також в умовах війни мішенню агресора стає культурна спадщина України, тому дослідження та популяризація української культури є надзвичайно важливими. Наприклад, Маргарита Белоусова, учениця 8 класу Ізюмського ліцею № 11 Ізюмської міської ради Харківської області, у роботі «Культура як фортеця духу: творчість Павла Вишебаби та українська ідентичність» досліджує внесок культури в становлення української державності, зокрема через творчість сучасного письменника, поета, музиканта й активіста Павла Вишебаби. Його творчість є прикладом того, як мистецтво здатне мобілізувати, надихати та об'єднувати українців. Маргарита робить висновок, що літературні твори, такі як поезія Вишебаби, стають медіатором між минулим, теперішнім і майбутнім. Вони допомагають переосмислити уроки історії, зберегти колективну пам'ять та створювати фундамент для нових поколінь. Творчість поета сприяє формуванню безперервності культурної традиції, що є основою для стійкості держави та її ідентичності.

Таким чином, конкурс став майданчиком для поєднання сучасних проблем національної боротьби з класичними українознавчими темами зі збереження

національних традицій українського народу.

Зокрема, Соломія Дмитришин, учениця 9 класу Богородчанського ліцею № 1 імені Олекси Гірника Богородчанської селищної ради, у роботі «Немовля в бойківських обрядах та звичаях» зауважує, що значна частина збережених традицій на сьогодні втратила колишнє символічне забарвлення. Однак на Бойківщині представники старшого покоління, насамперед жінки, і досі плакають раціональні знання, здобуті предками, регламентуючи поведінку дорослих в очікуванні поповнення в родині й оберігаючи новонароджене маля.

Цікавим є опис обряду «продажу» дитини. На Бойківщині після хрестин немовля «продавала» батькові хресна, спілкуючись із ним через вікно. Інколи імітували «викрадення» ще перед хрещенням, віддаючи новонародженого іншим людям. У разі смерті попередніх дітей їх, бувало, «продавали» першим стрічним. Обряд «продажу» дитини є магічним ритуалом, що мав на меті відвернути хвороби від немовляти й передати його під надійну опіку дорослих, увівши при цьому в оману злі сили. У висновках юна дослідниця зазначає: «Ми вкотре зримо переконуємося в унікальності та самотності прадавньої української обрядовості, яку варто вивчати, адже йдеться про нашу тисячолітню історію. Актуальними залишаються слова українського фольклориста Миколи Сумцова, зацитовані Іваном Франком: «... треба берегти сили для спільної народної праці, а не топтати ногами народне життя».

Грунтовною є наведена в цьому випуску журналу робота Анастасії Волошин, учениці 8 класу Школи українознавства

імені Т. Г. Шевченка м. Манчестер, «Силянка як стародавня етнічна українська прикраса». Досліджуючи та аналізуючи художні особливості та процес створення нашійної прикраси силянки на прикладі діяльності Ольги Борисевич, майстрині з Івано-Франківщини, представниці української діаспори м. Манчестер Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, авторка робить висновок, що фактологічний матеріал дає підставу стверджувати, що сучасні українські прикраси, а саме бісерні, ввібрали в себе пластичне поєднання лінії, ритму, пропорції, матеріалу, а також досягнення народного мистецтва Івано-Франківщини, утворивши новий комплекс оздоб, який гідно може доповнити сучасне жіноче вбрання. Основні мотиви, які прослідковуються в представлених у роботі силянках, – фітоморфний (рослинний) та геометричний.

Одним із потужних закладів освіти, які щороку беруть активну участь і показують високі результати у Міжнародному конкурсі з українознавства, є Позашкільний навчальний заклад «Енергодарська мала академія наук учнівської молоді Енергодарської міської ради Запорізької області». Однією з таких оригінальних і актуальних робіт є наведене нижче дослідження Олександри Гах «Психологічні особливості адаптації українських дітей в іноземних школах». З метою вивчення психологічних особливостей адаптації українських дітей-мігрантів в іноземних школах авторкою було опитано 50 українських дітей, учнів 7–11 класів, які знаходяться в 17 країнах, що надали притулок українським біженцям. Дослідження відбувалось виключно на добровільній основі в онлайн-форматі за допомогою

Google-ресурсів. Проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей адаптації українських дітей в іноземних школах показало, що у неадаптованих дітей низький рівень самооцінки та шкільної мотивації, також у них високий рівень шкільної тривожності. Колектив, в якому навчаються, ці діти сприймають нейтрально або вороже, обмежують свої контакти з однокласниками, ухиляються від співпраці. Це їх тривожить, діти бояться демонструвати свої можливості, вони заздалегідь налаштовуються на негативне оцінювання своїх вчинків, думок, результатів роботи. В діяльності вони керуються не своїми думками. З тієї чи іншої причини більшість цих дітей (63,4%) не отримувала психолого-педагогічної підтримки. Натомість 46,2% адаптованих дітей отримували психолого-педагогічну допомогу. Практична цінність роботи полягає у рекомендаціях щодо запобігання та усунення дезадаптації дітей-мігрантів в іноземних школах та підбірці покликань на сайти, телеграм-групи, чат-боти професійних психологів, які допоможуть при складностях шкільної адаптації: збільшення агресивності, тривожності, зниження академічної успішності в школі, незадоволеність своїм становищем, низька самооцінка, домінування негативного емоційного напруження та інших психологічних проблемах.

Отже, ми навели лише кілька прикладів конкурсних робіт, які відображають основні тенденції тематичного наповнення сучасних наукових студій учнівської молоді, що спрямовані на формування громадянської свідомості та активної позиції зростаючої особистості.

28 березня 2025 р. в аудиторії імені Михайла Максимовича головного

корпусу КНУ імені Тараса Шевченка відбулось урочисте нагородження призерів XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. Для нагородження до м. Києва завітало 110 учасників конкурсу з різних регіонів України.

Про важливість інтелектуальних пошукувань з українознавчої тематики та перспективи кращих конкурсантів стати студентами головного університету України йшлося у привітальному слові ректора КНУ імені Тараса Шевченка Володимира Бугрова до учасників заходу. Голова журі конкурсу Роман Додонов розповів про найперспективніші напрямки діяльності Науково-дослідного інституту українознавства та можливе майбутнє конкурсів для школярів, наголосивши на цінності представлених робіт молодих дослідників. Із вітальним словом до молоді та учасників заходу звернувся Роман Новосад – переможець конкурсу з українознавства для учнів 2016 р., випускник КНУ імені Тараса Шевченка, головний спеціаліст-юрисконсульт Департаменту культури та туризму Київської обласної державної адміністрації [5].

У дні війни слова і музика вийшли на передову з військом, щоб підтримати бойовий дух. На патріотичній позиції й глибокому знанні духовної культури та історії свого народу акцентував увагу у своєму виступі народний артист України Тарас Компаніченко – кобзар, бандурист і лірник, очільник гурту «Хорея Козацька», а нині військовослужбовець 241-ї бригади територіальної оборони Києва.

Духовною берегинею конкурсів з українознавства є народна артистка

України, професор кафедри «Мистецтво співу» Академії мистецтв імені Павла Чубинського Валентина Павлівна Коротя-Ковальська, відома дослідниця української пісенної спадщини, авторка унікального видання «Пісенний світ українознавства». У своєму виступі вона наголосила, що українська народна пісенна творчість як українознавча категорія пізнання самого себе і навколишнього світу є духовним обличчям України, і подякувала конкурсантам за глибокі дослідження традицій, історії, мистецтва та інших аспектів культурної спадщини України.

Детальна інформація про конкурс з українознавства розміщена на сайті НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка: рубрикатор «Конкурси», розділ «Міжнародні конкурси», підрозділ «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти», позиція «XVIII Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти» за покликанням: <https://ndiu.knu.ua/konkursy/mizhnarodni-konkursy/mizhnarodnyi-konkurs-z-ukrainoznavstva-dlia-uchniv-8-11-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity/xviii-mizhnarodnyi-konkurs-z-ukrainoznavstva-dlia-uchniv-8-11-klasiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity>. Зі списком призерів XVIII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти можна ознайомитися за покликанням: <https://ndiu.knu.ua/novyny/naukovi-konferentsii-kruhlistoly-festyvali/vitaemo-peremozhtsiv-khviiv-mizhnarodnogo-konkursu-z-ukrainoznavstva-dlia-uchniv-8-11-klasiv>. Обрані журі учнівські роботи, адаптовані

під формат наукових статей, публікуються нижче в третьому номері нашого часопису.

Висновки. Отже, пріоритетним напрямом у національній системі освіти в умовах повномасштабної війни має стати патріотичне виховання здобувачів освіти, яке є складовою частиною національної безпеки та обороноздатності держави, інструментом утвердження національної ідентичності. В умовах війни українознавство виступає потужним інструментом формування свідомого й мотивованого патріотизму в учнівської молоді, його подальша інтеграція в освітній процес потребує методичної підтримки вчителів, створення електронних ресурсів та стимулювання участі здобувачів освіти в наукових змаганнях. У воєнний час українознавчі дослідження зміцнюють почуття належності до нації, формують опір до дезінформації та сприяють єдності суспільства. Зокрема, учнівські дослідження в цій галузі стають засобом актуалізації важливих тем: захисту мови, культурної спадщини, вивчення локальної історії та ролі героїв нашого часу. XVIII Міжнародний конкурс з українознавства продемонстрував здатність молодих дослідників інтегрувати науковий пошук і громадянську активність, освітньо-виховний ефект конкурсу проявляється як у сфері розвитку дослідницьких компетентностей, так і зміцненні громадянської позиції школярів, регіональна представленість конкурсу підкреслює його загальнонаціональний і міжнародний характер для збереження єдності України.

Таким чином, в умовах війни важливо актуалізувати українознавчу складову освітнього процесу як через вивчення окремого курсу «Українознавство», так

й інтеграцію українознавства в усі освітні галузі та залучення учнів до пошукових досліджень в галузі українознавства з метою формування патріотичної свідомості молодого покоління, здатного стати рушієм збереження й розвитку національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз, Тетяна. Патріотизм як феномен: етимологічні корені, історична еволюція та ідеологічні аспекти. *Українознавство та етнопедагогіка: витоки, становлення та розвиток шкільництва на теренах Прикарпаття*: матеріали обласної педагогічної науково-практичної конференції (29 травня 2024 року) / авторка ідеї та упорядниці Л. Максим'як. Івано-Франківськ, 2024. С. 65–68.

2. Бех, І. Д. Виховні проблеми воєнного часу в контексті зміцнення незалежності України: наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України, присвяченому 33-й річниці Незалежності України, 22 серпня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 6 (2). С. 1–5. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6203>

3. Бондаренко, Н. В., Косянчук, С. В. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів*: методичні рекомендації (для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків). Київ, 2022. 64 с.

4. Газізова, О. Українознавчі засади формування патріотичної свідомості здобувачів освіти (на матеріалах XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти). *Українознавство*. 2024. № 4. С. 175–289.

5. Закон України від 13.12.2022 № 2834- IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

6. Ірина Грабовська. Українознавство

виховує свідомих громадян і патріотів України. *День*. 2025. 31 березня.

7. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 06.06.2022. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

8. *Національна ідентичність у трансформаційних процесах: безпекові чинники та консолідація суспільства* / О. Газізова, Т. Бевз, І. Краснодемська, С. Бойко, Ю. Шинкарик, А. Кононенко, О. Соболева. Тернопіль, 2023. 308 с.

9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>

REFERENCES

1. Bevz, T. (2024). Patriotism as a Phenomenon: Etymological Roots, Historical Evolution and Ideological Aspects. *Ukrainian Studies and Ethnopedagogy: Origins, Formation and Development of Schooling in the Territories of Prykarpattia*: Materials of the Regional Pedagogical Scientific-Practical Conference (May 29, 2024). Ivano-Frankivsk, pp. 65–68. [in Ukr.]

2. Bekh, I. (2024). Educational Problems of Wartime in the Context of Strengthening the Independence of Ukraine: Scientific Report at the Meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine Dedicated to the 33rd Anniversary of the Independence of Ukraine, 22 August 2024. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy* (Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine), No. 6(2), pp. 1-5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6203> [in Ukr.]

3. Bondarenko N., Kosianchuk S. (2022). *National-Patriotic Education in the Context of Modern Challenges: Methodological Recommendations* (for Teachers,

Methodologists, Authors of Programs and Textbooks, Scientists, Lecturers, Students of Vocational and Higher Education Institutions, Managers, Politicians). Kyiv: Feniks, 64 p. [in Ukr.]

4. Hazizova O. (2024). Ukrainian Studies Principles for the Formation of Patriotic Consciousness of Students (Based on Materials of the XVII International Ukrainian Studies Contest for Students in Grades 8–11 of Secondary Education Institutions). *Ukrainoznavstvo* (Ukrainian Studies), № 4, pp. 175–289. [in Ukr.]

5. Law of Ukraine as of 13.12.2022 No. 2834-IX "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity". [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukr.]

6. Grabovska, I. Ukrainian Studies Educates Conscious Citizens and Patriots of Ukraine. *Den*. March 31, 2025. [in Ukr.]

7. Order of the Ministry of Education and

Science of Ukraine as of 06.06.2022 No. 527 "On Some Issues of National-Patriotic 198 No. 2 (87) 2023 Ukrainian Studies Education in Educational Institutions of Ukraine and Recognition as having Lost the Validity of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16.06.2015 No. 641". [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukr.]

8. Hazizova, O., Bevz, T., Krasnodemska, I., et al. (2023). *National Identity in Transformation Processes: Security Factors and Consolidation of Society*. Ternopil, 308 p. [in Ukr.]

9. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of December 14, 2016. No. 988-r "On the Approval of the Concept of State Policy Implementation in the Reform of General Secondary Education "New Ukrainian School" for the Period until 2029". [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>. [in Ukr.]

Summary

NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF ASSERTING UKRAINIAN IDENTITY IN WAR CONDITIONS: UKRAINIAN STUDIES CONTENT

Olena HAZIZOVA

orcid.org/0000-0002-5353-5637

Candidate of Historical Sciences,

RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: olena.gazizova@ukr.net

The relevance of the research. During the war, national-patriotic education of youth becomes of primary importance as a strategic factor in ensuring the unity of society and its resilience to external challenges and threats. Ukrainian Studies as an interdisciplinary branch of knowledge becomes an effective tool for the formation of conscious and motivated patriotism of student youth, it integrates knowledge and values, forms national identity, fosters the ability for critical thinking and active civic position of students. In conditions of war, Ukrainian Studies retains its relevance and appears as a strategic educational resource in the process of strengthening the statehood of Ukraine.

One of the effective tools for the formation of patriotic consciousness is the scientific and research activities of students, which not only contribute to the development of intellectual potential but also form a profound understanding of national values, historical

truth, and personal responsibility to the state. Scientific and research activities form in students the ability to think critically, work with sources, and analyze social processes. This contributes to a more profound understanding of historical events, the current situation of the country, and awareness of one's role in its future. In particular, the XVIII International Ukrainian Studies Contest (2024–2025) demonstrated that student research is becoming a significant factor in the development of national consciousness and patriotic education.

The **purpose** of the article is to analyze the issues and structure of Ukrainian Studies practices as a factor in the formation of patriotic consciousness and active civic position of students in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Conclusions. One of the priority tasks of Ukrainian education is to form conscious and motivated patriotism in the face of modern challenges, particularly the full-scale Russian-Ukrainian war. Ukrainian Studies plays an important role in this process as an integrative science that combines historical, cultural, linguistic, ethnological and philosophical knowledge. Its educational potential is realized not only through educational programs, but also through the scientific and research activities of students, in particular participation in all-Ukrainian and international contests. One such platform is the International Ukrainian Studies Contest for students in grades 8–11, which has been organized by the Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Science of Ukraine since 2008. The XVIII Contest (March 26–28, 2025, Kyiv) demonstrated the significant interest of students in Ukrainian Studies and demonstrated the potential of Ukrainian Studies in the formation of patriotic consciousness.

Keywords: national-patriotic education, Ukrainian Studies, national identity, students, International Ukrainian Studies Contest, Russian-Ukrainian War.